

O'SMIRLARDA OILAVIY MUNOSABATLARNING NAMOYON BO'LISHIDA PSIXOLOGIK TAHLILLAR

Po'latova Mahbuba Rajabboyevna

Xorazm viloyati Xonqa tumani

23-maktab amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: O'smirlik yoshida ularning xulq-atvoriga xos bo'lgan alohida xususiyatlarni jinsiy etilishning boshlanishi bilan izohlab bo'lmaydi. Jinsiy etilish o'smir xulq-atvoriga asosiy biologik omil sifatida ta'sir ko'rsatib, bu ta'sir bevosita emas, balki ko'proq bilvositadir. O'smirlar o'zlarini kattalardek tutishga harakat qiladilar. Ular o'zlarining layoqat, qobiliyat va imkoniyatlarini ma'lum darajada o'rtoqlari va o'qituvchilariga ko'rsatishga intiladilar. Bu holatni oddiy kuzatish yo'li bilan ham osongina ko'rish mumkin.

Kalit so'z: *O'smirlik, balog'at, psixologik yosh, sezgi, jismoniy, depressiya, autodestruktiv, destruktiv.*

KIRISH

Shuni alohida ta'kidlash joizki, oilaviy munosabatlar har doim ham bir tekisda silliq, risoladagidek kechavermaydi. Uy-ro'zg'or yumushlarini ado etish, er-xotinlik burchlari, ota-onaning farzandlar oldidagi majburiyatlari, farzandlarning kattalar oldidagi huquq va burchlarini ado etish jarayonida murakkab rollararo muomala va muloqot jarayonlari kechadiki, ularning deyarli barchasida shaxsiy va ijtimoiy manfaatlar to'qnashadi, ayrim xolatlarda fikr va qarashlardagi ziddiyatlar, qarama-qarshiliklar, kelishmovchiliklar, anglashilmovchiliklar shaxslararo nizolar tarzida namoyon bo'ladi. Psixologik adabiyotlarda tarbiyaviy funktsiyani amalga oshirishda turli xil oila a'zolari o'rtasidagi konstruktiv munosabatlarning alohida o'rni qayd etilgan. Dudina S.Y., Zotova L. E, Kraeva M. yu., Litvinova O. V, Rahmanina I. N va boshqalarning asarlarida o'smirning shaxsini shakllantirishda oila a'zolarining o'zaro ta'sirining roli qayd etilgan.

Hozirgacha soha mutaxas-sislaridan ko'pchiligi oila muammolarining qator qirralarini o'z ilmiy izlanishlarida o'rganganlar. O'smir yoshli bolalarda oilaviy nizolarga alo-qador ijtimoiy tasavvurlarning shakllanishi masalasi xorijlik ayrim psixologlar, xususan, D.Mayers, V.Kvinn, F.Zimbardo va boshqalarning tadqiqotlarida qisman yoritib berilgan. Shuningdek, umuman ijtimoiy tasavvurlar muammosi G.M. Andreyeva, S. Moskovisi, J.Jodyelyet, L.C.Kovar, P.S. Rosendlatt kabi rus hamda fransuz olimlari tomonidan ham muayyan darajada o'rganilgan. Shuningdek, oilaviy munosabatlar va ularning bolalar ruhiya-tiga ta'siri haqida ko'plab xorijlik olimlar o'rganishgan. XX asrda yuz bergan insoniyatning yuksak darajada rivojlanishi, ya'ni

ilmiy texnika taraqqiyoti, odamlardagi ma'lumotlilik darajasining o'sishi, ayollarning ishlab chiqarish faoliyatiga jalb qilinishi kabi qator voqeliklar oila-nikoh jarayonlariga o'z ta'sirini ko'rsatmay qolmadi. Shu sababdan ham respublikamizda boshqa mamlakatlar qatori oila-nikoh borasida muayyan muammolarining paydo bo'lishi, shaharlarda tug'ilish sur'atlarining kamayishi, nizoli va notinch oilalar toifasining paydo bo'lishi va rasmiy nikohlar barbod bo'lishi xolatlarining ko'payishi, oilalarning nuklearlashuvi (nuklear – er-xotin va bolalardan iborat bo'lgan oilalar), noto'liq oilalarning ortishi kabilar kuzatilmoqda. Shu bois ham, hozirgi vaqtda oila mustahkamligi dolzarb muammo-lardan biri hisoblanib, soha mutaxassislarining diqqat e'tiborini o'ziga jalb qilib kelmoqda.

XX asrning boshida Amerikada o'tkazilgan qator izlanishlar asosida, bola ijtimoiylashuvi jarayonida otaning o'rniga xos bo'lgan quyidagi umumiy sifatlar qayd etildi: Otasiz bolalar sonining ortib borayotganligi, oilada otaning kam bo'lishi; Ota bilan bola o'rtasidagi muloqotning onanikiga nisbatan sezilarli darajada kamligi; Pedagogik nuqtai nazardan otalarning bilimsizligi, malakasizligi; Bolaga, ayniqsa, kichik yoshlilarga g'amxo'rlik qilish malakasining otalarda kamligi va unga bo'lgan sovuqqon munosabat, layoqatsizlik.

Bu fikrga qo'shiluvchilarning soni sekin-astalik bilan G'arbiy Yevropa va yapon mutaxassislari orasida ham ortib bordi. Ular ham oila va uning tashqarisida ota va ona bajarayotgan faoliyatning, bolasi tomonidan idrok qilinishini o'rganishlari asosida, otaning mavqei tobora pasayib borayotganligini aniqlashga muvaffaq bo'lganlar. Ona otadan farqli ravishda, oila yumushlarini ko'p bajaruvchi, mehnatkash kishi sifatida idrok qilinadi. Otaning ko'chada bandligi mazmunidan bexabar bola, uyda uning kam faoliyat yuritayotganligi bois, oilaviy munosabatlardagi o'rni va mavqeni pastroq his qiladi. Albatta, bu o'zgarishlar hozirgi davrdagi ota-onalar va bolalarning o'zaro munosabatlarida ham ma'lum yangilanishlar ro'y berayotganligini ko'rsatadi. Ajralishlar sonining ko'payishi, xususan, ota yoki ona individualligi ortib borayotgan hozirgi davr, tabiiyki, bola ongidagi nizolar to'g'risidagi tasavvurlarning almashinib borishini ta'minlaydi.

O'smirda katta yoshli odam bo'lishga yoki hech bo'lmaganda katta Yoshli odam bo'lib ko'rinishga qiziqish, intilish paydo bo'ladi va bu xohishni amalga oshirish unga osondek bo'lib ko'rinadi. O'smirlarning ehtiyojlari va imkoniyatlarining o'zaro mos kelmasligi o'smirlar bilan ota-onalari, o'qituvchilari va boshqa murabbiylari o'rtasida qarama-qarshilikni keltirib chiqaradi. O'smir o'zining juda ko'p istaklari, «xohlayman»larini amalga oshirishga intiladi: katta Yoshli odamlar ega bo'lgan hamma narsalardan foydalanishga, erkin, mustaqil va ozod bo'lishga intiladi. Tevarakatdagi odamlarga o'zining ahamiyatga ega ekanini ko'rsatish uchun u kuchli, ko'rqmas va epchil bo'lishga intiladi. Tarbiyachilar ham o'z tarbiyalanuvchilari xuddi shunday bo'lishlarini istaydilar, ammo ular ana shu fazilatlarning faqat «kerakligi»

uchun shunday bo'lishini istaydilar. Ana shunday «xohlayman» va «kerak» o'rtasidagi qarama-qarshiliklar ba'zan oilada, maktabda, keskin ziddiyatli vaziyatlarni yuzaga keltiradi. Tarbiyalangan odamda «xohlayman» fakat «kerak»ni bajarish orqaligina amalga oshiriladi.

Agar o'smir bola tushunishga o'rgatilmagan bo'lsa va «kerak» bo'lgan narsani bajarishga odatlanmagan bo'lsa, u o'zboshimchaligini namoyon qilish orqali tarbiyachilarning talablariga qarshilik qiladi hamda o'zining shaxsiy asoslanilmagan xohishlari asosida ish tutadi. O'smirning yangi huquqlarga da'vosi, avvalo, kattalar bilan o'zaro munosabatlarning butun muhitiga oid bo'ladi. O'smir avval bajonidil bajaradigan talablarga endi qarshilik ko'rsata boshlaydi: uning mustaqilligini cheklashganda, vasiylik qilishganda, yo'naltirishganda, nazorat qilishganda, quloq solishni talab qilishganda, jazolashganda, uning qiziqishlari, munosabatlari va fikrlari bilan hisoblashishmaganda u juda xafa bo'ladi va norozilik bildiradi.

Kattalarning o'z shaxsi va insoniylik qadrini hurmat qilishlarini xohlaydi, ishonch va mustaqillik namoyon etishga da'vo qiladi, ya'ni kattalar bilan ma'lum teng huquqlilikka va ularning shu narsani tan olishlariga erishishga harakat qiladi. O'smirlik davriga kimningdir xatti-harakatini imitatsiya - qilish xosdir. Ko'pincha ular o'zlariga tanish va yoqadigan kattalarning xatti-harakatlariga imitatsiya, taqlid qiladilar. O'smirlar bu davrda chekish hamda spirtli ichimliklarga qiziqib qolishlari ham mumkin. O'smir katta odam, Shuningdek, chekuvchi, ichuvchi singari yangi rollarda o'zini noqulay his qiladi. Psixik rivoji jihatidan bolalarga yaqin, lekin ehtiyojlari jihatidan kattalarga yaqin bo'lgan o'smirda juda ko'p noqulay va tashvishga tushuvchi holatlar bo'ladi va ular o'smirda krizisni yuzaga keltirib chiqaradi.

XULOSA

O'smirda o'z qadrini bilish hissi paydo bo'ladi va u o'zini kamsitish, mustaqillik huquqidan mahrum qilish mumkin bo'lmagan inson, deb biladi. Bolalikdagi kattalar bilan bo'lgan munosabat haqidagi fikrlari o'zgaradi va uning o'z kattaligi darajasi haqidagi tasavvurlari bilan mos kelmay qoladi. U kattalar huquqini cheklaydi, o'zinikini esa kengaytiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Qodirov B.R. Sinf zukkolarini tanlash metodikasi (Yosh iste'dodlarini izlaymiz):
2. Metodik qo'llanma. T., 1998.
3. G'oziev E.G'. Psixologiya (Yosh davrlari psixologiyasi). T., 1994.
4. G'oziev E.G'. Umumiy psixologiya: darslik. I, II kitob. T., 2002.
5. Internet materiallari